

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Республики Тыва

Администрация Барун-Хемчикского кожууна Республики Тыва

МБОУ СОШ с. Шекпээр

РАССМОТРЕНО

руководителем ШМО
начальных классов

Куулар Ч. С. Куулар Ч. С.
Протокол №1
от «30» 08 2024 г.

СОГЛАСОВАНО

заместителем
директора по УВР

Саая А. Ч. Саая А. Ч.
Протокол №1
от «12» 09 2024 г.

УТВЕРЖДЕНО

директором
с. Шекпээр

Куулар А. Т. Куулар А. Т.
Приказ №
от «__» ____ 2024 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

внеурочной деятельности

«Улусчу ужурлар»

для обучающихся 1 класса на 2024-2025 учебный год

учителя начальных классов

Ооржак Алептины Кайгал-ооловны

Шекпээр - 2024

«Улусчу ужурлар».

Тайылбыр бижик.

1-ги класстың «Улусчу ужурлар» деп кичээлден дашкаар ажылдын ажылчын программанын Россия Федерациязының «Россияның школазы» деп өөредилге-методиктиг бөлүккө, Тыва Республиканың ниити өөредилгезинин эге школанын Г.Д.Сундуйнун «Улусчу ужурлар» 1-2 класстарга ооредилге номчулга номунга таарыштыр 1 чылга тургускан. Бо ажылчын программа эге школаның Федералдыг куруне стандарттарынын бадылаан Россия Федерациязынын ооредилге яамызынын 06.10.2009 чылда унгени №373 доктаалыга болгаш Федералдыг методкатыжышкыннын 08.04.2015 №1/15 дугаарлыг протоколунга даянган.

Улусчу педагогика амгы национал школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажыл-чорудулгазының кол үндезинин тургузуп, ниити өөредилге системазында чаа угланышкын, тускай эртем болуп, быжыг турушту ээлеп турар. Чоннуң чаагай чаңчылдары, сагылга-езулалдары, ужурлары улусчу педагогиканың кол өзээн тургуспушаан, өзүп оар салгалдың кижизидилгезинин депшилгелиг аргаларын байлакшыдып турар.

Улусчу педагогиканың идеялары, байлак дуржулгазы болгаш аргалары чугле школада, башкылаашкында ажыглаттынып турар эвес, а өг-бүле кижизидилгезинде, ада-иелер ортузунда тарап нептерээн.

Салып турар сорулгалары:

Өөредилге сорулгазы: тыва чоннуң уттундурган болаш уттундуруп бар чыдар чанчылдарын, ёзулалдарын дедир эгидип, школачыларга өөредири; өөреникчилерниң мөзү-шынар болгаш бот-кижизидилгезинче утланган чоннуң чагыг суртаалдарын, езу-чаңчылдарын билиндирип өөредир.

Кижизидилге сорулгазы: улусчу педагогика болгаш ада-өгбелеривистин чаагай чаңчылдарына даянып алгаш, келир уениң мөзү- бүдүштүт, хундулээчел салгалын хевирлеп кижизидер.

Сайзырал сорулгазы: өөреникчилерниң угаан-медерелин, чүве шингээдирип, бот-башкарлырын, чогаадыкчы чоруун, бот-туружун бедик чадаже көдүрери.

Программаның тургузуу.

Улусчу ужурлар деп эртем 4 программалардан тургустунган:

«Өг-бүле» (1 класс); «Чаңчылдың чаражы» (2 класс); «Кижиге болгаш бойдус» (3 класс); «Кижиге эш херек» (4 класс).

Ниитизи-биле эге школага өөредири 135 шак. Оларның класстар аайы-биле хуваалдазы мындыг:

1 класс – 33 шак

2 класс – 34 шак

3 класс – 34 шак

4 класс – 34 шак

Демдек салбас, а чартык чылда зачет хевиринге түңнелди көргүзүг-шиңгээдилге хевиринге кылып, өөреникчинин демдээ кылдыр салып болур.

Ниити шактарның санынче экскурсиялар, оюннар, мөөрейлер, ужуражылгалар, улусчу байырлалдар шактары база кирген.

Кичээлдер нургулайында оюн хевирлиг, практиктиг угланыышкынның болур. Оларны аян-чорук, көргүзүг-шиңгээдилге, янзы-бүрү чогаадыкчы ужуражылгалар, аас-чогаал кичээлдери, бойдусче походтар, хайгараалдар кылдыр организаптап, хостуг чугаа хевиринге эртирип болур.

Экскурсия: төрөөн черинин чараш-каазын магададыр сорулга-биле арыгже, дагларже, хем кыдыынче селгүүстээри; тыва өгнү сонуургаттылары, чамдык улусчу ужурларны шиңгээттирери(суг бажы, ыдык ыяштар, чер-чурт дагыыры), төөгүлүг тураскаалдарны, черлерни эргири.

Ужуражылга: улуг хүндүткелдиг өгбө, тоолчу, ыраажы, чазаныкчы, артист, чурукчу болгаш өске-даа улус-биле ужуражыры.

Эртем харылзаазы: Төрөөн чугаа. Төөгү. Чугаа сайзырадылгазы. Улустуң аас-чогаалы. Күш-ажыл кичээли. Чурулга. Хөгжүм кичээли. Долгандыр турур хүрээлел болгаш бойдус кичээли.

Программаны *1-4 класстың уругларына* угландыр тургускан.

1-ден 4 класстарга чедир «Улусчу ужурлар», кичээлдер неделяда 1 катап эртер.

Ук кичээлдернин дээшти, оон түңнелдери тестилер болгаш анкеталардан база өөреникчилернин чогаадыкчы ажылдарындан көстүп келир.

Түңнелинде: Мөзү бүдүштүг, ёзулуг тыва кижини келир үениң салгалындан хевирлеп үндүрер деп төңчү сорулгалыг.

«Өг-бүлө»

(1 класс, 33 шак)

Бирги чылдың кичээлдеринин үндезини өг-бүлө, ажыл-агый, төрөөн чер, төрөөн чурт дугайында эге билиглер болур. Төрөөн чурттуң чедимчелиг, сайзыраңгай байдалы,

Бир-ле дугаарында, найыралдыг, ажыл-агыйжы өг-бүледен, ол ышкаш карак кызыл чогаадыкчы, тургузукчу чоруктан эгелээр деп идея мында салдынган: чедимчелиг чурттаар дизе, ону бодуң кызыл күш үндүрүп ажылдап тургаш чедип ал.

Бирги класска уруглар төрөөн суурунун, кожуунун, Тывазынын ажыл-агыйы, аал коданы, төрөл харылзаалары-биле, ол ышкаш аңаа хамаарышкан чогаалдар-биле таныжар.

Элээн хөй үени номчулгаже, янзы-бүрү экскурсияларже, ужуражылгаларже чарыыры көрдүнгөн.

1 дугаар класстың өөредилге номун колдуунда башкы номчуп бээр. Видеоматериалды номчулга соонда көргүзөр болза таарымчалыг. Ырларны «дыңнаңар», «ырлажыңар» дээнин барымдаалап ажыглаар.

Допчузу.

1 класс

Өг-бүлө

1.Кирилде кичээл. Ужур деп чүл?

2.Тыва чурту

3.Тывалар деп кымыл ол?

Бистиң өг-бүлевис

4.Кады торээн кижилер

5.Хунчугеи. Сөзү О. Сувакпиттии, аялгазы М. Нурсаттыы.

6. Ада төрели алдын, ие төрели мөңгүн.

7. Кырган-ачазы биле кырган-авазын хундулээри.

8. Чоок торел улус.

Өг – чурттаар чер

9. Малчыннар өглери.

10. Өг ужурлары.

11. Өгнүң эт-севи.

12. Өг херекселдериниң ужурлары.

13. Тыва өглер. Сөзү А. Даржайныы, аялгазы К. Бегзини..

Бистиң бажыңывыс

14. Бажың дугайында.

15. Бажың – кижилерниң кол эдилели.

16. Бичии Лена. Сөзү Л. Чадамбаныы, аялгазы М. Нурсаттыы.

Аал дугайында

17. Аал коданы.

18. Аал ужурлары.

Мал-маган – тываларның амыдыралының дөзү

19. Чурттуң кол ажыл-агыйы.

20. Инек дугайында. Назы-харын барымдаалап адаары.

21. Шилги бызаам.

22. Сарлык дугайында.

23. Сарлык оглу.

24. Иви мал. Назы-харының, адының хуваалдазы.

25. Аът.

26. Кулунчугаи. Сөзү А. Допчааныы, аялгазы Д. Шактарныы.

27. Теве дугайында.

28-30. Шээр мал. Назы-хары, аттары.

Найырал дугайында

31. Найырал – үнелиг чүүл.

32. Ойнаал, эжим. Сайзана.

33. Түңнел кичээл.

Бөлүктээшкин бүрүзүнүн уткалары.

Өг-бүлө

Тыва дугайында эге билиглер. Тывалар деп кымнарыл ол?
Ужур деп чүл? Кижиниң төрүттүнген чери. Аймак сөөк, ызыгуур деп чүл?

Бистиң өг-бүлөвис

Өг-бүлө деп чүл? Авазын, ачазын хүндүлээри. Угбаларын, дуңмаларын хүндүлээри. Акышкы-дуңмашкы улустарның аразында хүндүлөжип адажырының ужурлары. Чоок төрөл улус аразында харылзаа. Ачазының болгаш авазының төрелдерин хүндүлөп адаарының ужурлары. Кижиниң кырган-авазы болгаш кырган-ачазы. Оларга тускай хамаарылга.

Өг – чурттаар чер

Өг – чурттаар чер. Малчыннар өглери. Өгге тыва кижиниң онзагай хамаарылгазы. Өг дугайында тоолдардан үзүндү, шүлүктөр, тывызыктар, ырлар.

Тыва өгнү сонуургаттылары, эт-севин таныштырар, ужурларын өөредири.

Бистиң бажыңывыс

Бажың ажылы. Бажыңга мээң кылыр ажылдарым.

Бажың иштин арыг-силиг, эмге-сескелиг тургузары. Хүн бүрүдө кылыр даштыкы ажылдар. Ада-иезинге дузалажып, күш-ажылга ынак болурунга кижизидери.

Аал дугайында

Аал болгаш аал коданы деп чүл? Чаңгыс аалдың кижилериниң ажыл-агыйны канчаар кылыры. Аалдарның чайын, күзүн, кыжын, чазын турар черлериниң аттары.

Аал коданынга сагыыр ужурлар. Аал коданын чүгө х үндүлээри.

Мал-маган – тываларның амыдыралының дөзү

Тываларның амыдыралының дөзү чүл? Бистиң өг-бүлөвистиң мал-маганы.

Мал маганны уш бөлүккө чарары. Чылгы, бода, шээр малдарның онзагайы.

Оларны назы-харын барымдаалап адаары. Иви мал. Назы-харының, адының хуваалдазы.

Найырал дугайында

Найырал дугайында билиишкин. Демниг чорук деп чүл? Найырал чүүден эгелээрил?

Сайзанактап ойнаары, ону чүгө үреп болбазыл. Салаалар-биле оюннар.

Бирги классты доосканының түңнелинде алган билиглери:

Тыва дугайында эге билиглер. Акышкы-дуңмашкы улустарның аразында хүндүлөжип адажырының ужурлары. Чоок төрөл улус аразында харылзаа. Ачазының болгаш авазының төрелдерин хүндүлөп адаарының ужурлары.

Тыва өгнүң эт-севин танып билип, ужурларын өөренип алыр.

Бажың иштин арыг-силиг, эмге-сескелиг тургузуп билир. Хүн бүрүде кылыр ажылдарга бодунуң үлүг-хуузун кириштирип билири.

Аал болгаш аал коданы деп чүл? Чаңгыс аалдың кижилеринин ажыл-агыйны канчаар кылыры. Аалдарның чайын, күзүн, кыжын, чазын турар черлеринин аттары.

Аал коданынга сагыыр ужурлар.

Мал маганны уш бөлүккө чарары. Чылгы, бода, шээр малдарның онзагайы.

Оларны назы-харын барымдаалап адаары. Иви мал. Назы-харының, адының хуваалдазы.

Найырал дугайында билиишкин. Демниг чорук деп чүл? Найырал чүүден эгелээрил?

Сайзанактап ойнаары, ону чүгө үрөп болбазыл. Салаалар-биле оюннар, тыва оюннарны(кажык, баг кагары, хурежири, ча адары, тывызыктажыыры, кожамыкка чижери, сайзанактаарын) ойнап билир болгаш Шагаа байырлалынның дугайында эки билир болур.

Кол литература:

Сундуй Г.Д. Улусчу ужурлар. 1-2 класстарга шенелделиг өөредилге-номчулга ному. Тываның ном үндүрер чери. Кызыл. 2003

Ажыглаарынга сүмелеп турар литература:

1. Аксагалдай ашак. Кызыл, 1992.
2. Донгак В. Аът (шүлүк). Шын, 1990, февраль 10.
3. Кенин-Лопсан М.Б. Тыва чоннуң бурунгу ужурлары. Кызыл. 1994.
4. Матпаадыр. Кызыл. 1991.
5. Салчак К.Б., Салчак Л.П. Тыва улусчу педагогиканың хөгжүлдези. Кызыл, 1984.
6. Тыва улустуң тоолдары. Новосибирск. 1994.
7. Тыва оюннар.

№	Шаг ы	Тема	Сорулгалары	Өөреникчилернин билиглеринге негелделер	Эрттирер хүнү
Өг-бүлө (3 шаг)					
1	1	Кирилде кезээ. Ужур деп чүл?	Ужур деп чуу чүвөл ону билиндирер. Анаа чүү хамааржырын сагындырар. Кижини торээн чурту деп чул?	Ужурлар-биле таныштырар Торээн черинге хамаарышкан чурумнар.	
2	1	Тыва чурту			
3	1	Тывалар деп кымыл ол?			
Бистиң өг-бүлевис.(4 шаг)					
4	1	Бистин ог-булевис	Ог-буле деп чуу чүвөл ону билиндирер. Анаа чүү хамааржырын билиндирер.	Ог-бүлеге хамаарышкан чурумнар. Ог-буле кежигуннеринге хамаарышкан чижектерни киирип билири.	
5	1	Адазын болгаш иезин хундулээри	Адазы, иезинге чугле ынак болур эвес, оларны хундулээр деп билиндирер.	Адазы-иезинге хамаарыштыр эвилең-ээлдек ужурларны тывары. Чүгле кады төрээн кижилерин эргим кылдыр адаар эвес, а оларга кандыг-бир байдалда чымчак сеткил күзеп, хүндүлээри	
6	1	Угбаларын, дунмаларын хундулээри	Чооктөрөл улус аразында харылзаа. Эргелеткен, чассыткан сөстөр	Чүгле кады төрээн кижилерин эргим кылдыр адаар эвес, а оларга кандыг-бир байдалда чымчак сеткил күзеп, хүндүлээри	
7	1	Кады торээн кижилер			
8	1	Хунчугеш. Сөзү О. Сувакпиттии, аялгазы М. Нурсаттыы.	Улуска эш-өөрүн, өске-даа кижилерин таныштырар чурумнар	Янзы-бүрү байдалдарны ойнап тургаш, эш-өөрүн таныштырары	
9	1	Ада төрели алдын, ие төрели мөнгүн.	Чугаалажылга этикедин сагыырын чедип алыр	Эптиг-чөптүг сөстөрни ажыглааары дээрге, улустарның бүзүрел, хүндүткелин чаалап алыры дээрзин угаап билип алыры	
10	1	Кырган-ачазы биле кырган-	Чоок төрөл улус аразында харылзаа.	Кырган-ачазы, кырган-авазын эргим	

		авазын хундулээри.	Эргелеткен, чассыткан сөстөр	кылдыр адаары, оларга кандыг-бир байдалда чымчак сеткил күзеп, хүндүлээри		
Өг – чурттаар чер.(5 шак)						
11	1	Малчыннар өглери.	Ог тыва кижинин чурттар оран-саывазы, ажы-толунун уязы деп чуулду деп угаадыр.	Огге хамаарышкан езу-чанчылдарны шингээдип ап, огге хамаарышкан эт-сеп, эдилелелдернин аттарын шингээдип алыр. Огге аалчы бооп баргаш сагыыр чанчылдарны сактып алыры.		
12	1	Өг ужурлары.				
13	1	Өгнүн эт-севи.				
14	1	Өг херекселдеринин ужурлары.				
15	1	Тыва өглер. Сөзү А. Даржайныы, аялгазы К.Бегзинии.				
			Бистиң бажыңывыс (3 шак)			
16	2	Бажың дугайында.	Бажың – кижилерниң кол эдилели деп чуулду билиндирер. Келген кижини хүндүлөп уткуп алырының негелделери-биле уругларны таныштырар	Бажыңга кижиге келзе, канчаар уткуурун, дөрже чалаарын, үдээрин сактып алыры		
17	1	Бажың – кижилерниң кол эдилели.				
18	1	Бичии Лена. Сөзү Л. Чадамбаныы, аялгазы М. Нурсатты.				
			Аал дугайында (3шак)			
19	1	Аал коданы.	Аал коданы- тыва кижинин биче чурту. Анаа хамаарышкан ужурлар-биле таныштырар ооренип билип алыр.	Аал коданынга хамаарышкан ужурларны ооренип билип алыр. Аалга келген аалчыны канчаар уткуурул база канчаар удээрин билиндирери		
20	1	Аал ужурлары.				
			Мал-маган – тываларның амыдыралының дөзү (11шак)			
21	1	Чурттуң кол ажыл-агыйы.	Азырал амытаннарга чулер хамаржырыл, оларнын кижиге ажыктыг чуулдерни берип турарыл, мал азыраарынга кандыг улуг-хууну кириштирип турарын чугаалаар.	Малды назы-хар биле ылгаары, оларнын толдерин шын адап билир кылдыр чакчыктырар. Мал ажылы Тыва база бир кол чуул деп чуведи бодап, медереп билири.		
22	1	Инек дугайында.Назы-харын барымдаалап адаары.				
23	1	Шилги бызаам.				
24	1	Сарлык дугайында.				
25	1	Сарлык оглу.				

26	1	Иви мал. Назы-харының, адының хуваалдазы.	Мал-маганга ынак болурунга ооредир.		
27	1	Аът.			
28	1	Теве дугайында.			
29	1	Шээр мал. Назы-хары, аттары.			
30	1	Шээр мал. Назы-хары, аттары.			
			<i>Найырал дугайында (4 шак)</i>		
31	1	Найырал – үнелиг чүүл.	Маадырларнын мозу-будужун чугаалап деннээри, найырал коллективте деп билиглер-биле таныштырып, аас чугаазын сайзырадыр; демниг, найыралдыг чорукка кижизидер	Оюнда амыдыралдын дозу бар деп чуулду таныштырар. Оюн кежээ, ажилчын чорукка чанчыктырар болгаш эп-найыралдын эгези деп чуул билип алыры	
32	2	Ойнаал,эжим. Сайзанап.			
33	3	Түңнел кичээл.			

Пронумеровано, пронумеровано и
скреплена печатью

9

страниц

Директор МБОУ СОШ с. Шеккээр:

Куулар А.Т.

« » сентября 2024г.

